

ÚJ ESÉLY

A békéscsabai István Malom történetének és rehabilitációs lehetőségének kutatása

Készítette: Csupász Szabolcs
Konzulensek: Szabó Dávid DLA
Zsembery Ákos PhD

Építészettörténeti és Műemlékvédelmi
Tanszék
2023

„A régi ötletek néha új épületeket használhatnak.
Az új ötleteknek régi épületeket kell használniuk..”
Jane Jacobs

„Old ideas can sometimes use new buildings.
New ideas must use old buildings..”
Jane Jacobs

Tartalomjegyzék

Absztrakt	4
Bevezetés:	5
A malom múltja:	7
A Pain-féle gőzmalom	7
Rosenthal-féle gőzmalom	8
Az István malom	9
Malom a jelenben:	12
A '19-es tűzeset	12
Jelenállapot	13
Célkitűzés:	18
A malom jövője:	19
Adaptivereuse	19
Esettanulmányok:	24
Lehetőségek:	31
Irodalomjegyzék:	32
Képjegyzék:	34

Absztrakt

A hazai városok szövetében gyakran találunk kihasználatlan egykori ipari épületeket, barnamezős területeket, melyek kiaknázatlan lehetőségek az adott település számára. Ezek a területek mára az elhelyezkedésük révén felértékelődtek, mivel városaink közvetlen környezetében lassan elfogytak a fejlesztésre alkalmas zöldmezős területek. Ezekre a felhagyott ipari területekre egyre gyakrabban tekintenek érték-ként és hasznosítják újra. Azonban a téri, szerkezeti, műszaki kötöttségeik és esetleges védettséjük miatt nehéz új funkcióval ellátni ezeket.

Ilyen az 1853-ban Békéscsabán épült István Malom is, mely korának egyik legnagyobb vidéki gőzmalma volt. A város központjában elhelyezkedő ipari épület kihasználatlanságát, állapotának folyamatos hanyatlását nem könnyű figyelmen kívül hagyni. A Várost régóta foglalkoztatja a malom jövőképe, különösen az 2019-ben bekövetkezett tüzeset után, azóta csak a homlokzati falai állnak az épületnek. Mára a város identitásképző emléke, közvetlen környezete sebként jelenik meg a szövetben. Sokakban felmerül a bontás lehetősége. A tüzeset azonban új helyzetet is teremtett, ahogy az értékek, úgy a kötöttségek egy része is a tűz martaléka lett. Ebben az új szituációban sok, eddig nem vizsgált lehetőség jelenik meg, melyek remélhetőleg a malom újjá-, továbbélésének, értékei fennmaradásának lehetnek a zálogai.

Milyen lehetőségeket rejt az épület jelen állapotában? Hogyan lehet ebben az új helyzetben a város identitásképző épületét revitalizálni? Milyen eszközök segíthetik az épület értékeinek továbbélését? Elsősorban ezekre a kérdésekre keresem a választ, amíg nem késő.

Célom, hogy vizsgáljam, milyen értékei maradtak fenn a malom épületének és azok megőrzése érdekében a rekonstrukció (adaptive reuse) elveit, elméleti hátterét kutatva megtaláljam a megfelelő javaslatot a malom továbbélésének.

Abstract

In the fabric of domestic cities, we often find unused former industrial buildings and brownfield sites, which represent untapped potential for the municipality. These sites have now become more valuable because of their location, as greenfield sites suitable for development are slowly running out in the immediate vicinity of our cities. Increasingly, these industrial buildings and brownfield sites are being seen as assets and are being reused. However, their spatial, structural and technical constraints, and often their protection, make it difficult to give them a new function.

One of these is the István Mill, built in 1853 in Békéscsaba, which was the largest rural steam mill of its time. The under-use and steady decline of this industrial building in the centre of the town cannot be ignored. The City has long been concerned about the future of the mill, especially after the fire in 2019, when only the front walls of the building were left standing. Today, the city's identity-forming monument and its immediate surroundings appear as a wound in the fabric. Many are considering demolition. But the fire has also created a new situation, as some of the values and some of the ties have been destroyed by the fire. In this new situation, many previously unexplored possibilities emerge, which it is hoped will be the key to the revival/revitalisation of the mill and the survival of its values.

What is the potential of the building in its current state? How can the city's identity building be revitalised in this new situation? What tools can help to preserve the building's values? These are the questions I am seeking answers to, before it is too late.

My intention is to investigate what values of the mill building have been preserved and to find the right proposal for the mill's survival by researching the principles and theoretical background of adaptive reuse.

Bevezetés:

A hazai városok szövetében egyre gyakrabban találkozunk olyan ipari épületekkel és barnamezős területekkel, amelyek hosszú ideje kihasználatlanok, elhanyagoltak. Azonban ezek az épületek mára új perspektívába kerültek a városok dinamikus fejlődése és az ingatlanpiaci nehézségek miatt. A városokban található zöldmezős fejlesztési területek fokozatosan elfogynak, így ennek következtében az egykori ipari területeket - amiket a növekvő város bekebelezett magába - újra felértékelődnek az ingatlanfejlesztés szempontjából.

Ezek a területek gyakran sebhelyként tűnnek fel a mai városi szövetekben, egykori gazdag múltjuk pedig gyakran feledésbe merül. Az újragondolás spektruma igen széles, azonban ezeknek az ipari létesítmények a téri, szerkezeti, műszaki kötöttségeik és esetleges védettségük miatt nehéz új funkciót találni. Ezen kutatás célja, hogy egy hasonló helyzetben lévő vidéki malom épület történetét és jelen helyzetét feldolgozza, majd az adaptive reuse elvein keresztül alternatívát vázoljon fel az épület továbbéléséhez. A dolgozat során kortárs példákon keresztül bemutatom, hogy egykori (ipari) épületeknek és területeknek miként sikerült új lehetőséget adni, hozzájárulva ezzel az épület identitásának megőrzéséhez és a fenntartható fejlődéshez.

1. kép(szerkesztett)

Az István malom elhelyezkedése

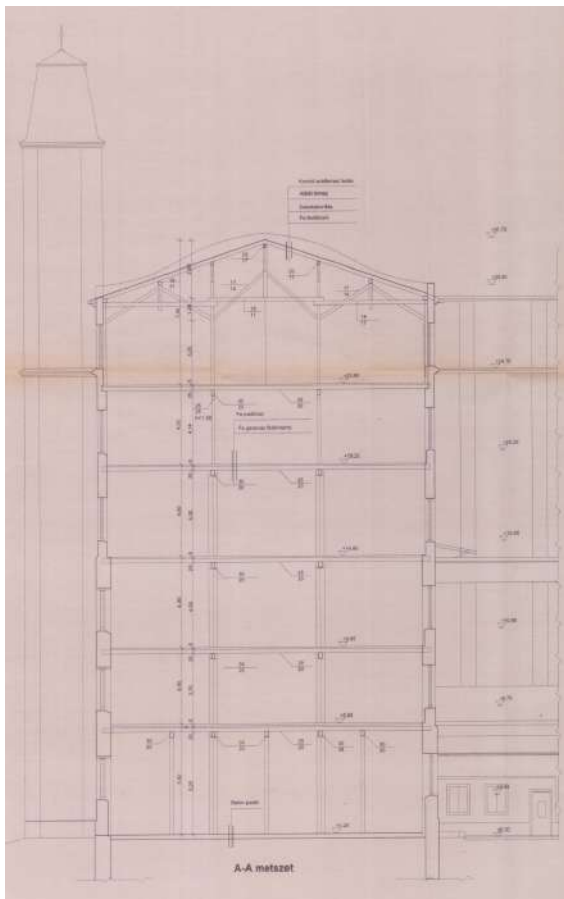

forrás: GOOGLE MAPS

A szóban forgó épület a békéscsabai István malom. Az telek Békéscsabán a Kórház utca, a róla elnevezett Gőzmalomtér találkozásánál található. A telken a malom épülete mellett egy siló épület is található, a többi melléképületet azonban mára elbontották. A környezete több új városfejlesztésnek köszönhetően kifejezetten szép, igényes állapotban van, ami a malomról nem mondható el. Az egykor malomként működő épület, mára lakatlan és kiterjedése miatt nehéz bele új funkciót találni. Homlokzati falai meghaladják a 26 métert, legmagasabb pontja, a főhomlokzati „torony” elérte a 47 métert. Alapterülete szintenként cca. 1200

m², így az egykori hat szint összesen mintegy 7200 m² lehetett. Az épület homlokzati falai tömör téglából, míg a belső vázszerkezete fából készült. A szintmagasságok kifejezetten nagyok, azonban változók. Átlagosan 4,5m magasak, amiket az adott malomipari technológia követelt meg.

2. fotó
A malom keresztmetszete

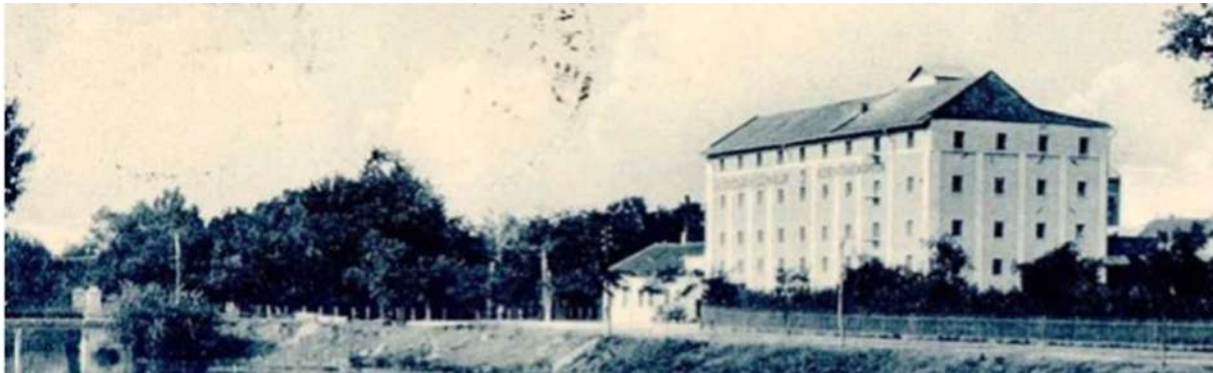

forrás: Békéscsaba Városépítészeti csoport

A malom múltja: ¹²

3. fotó

A Pain-féle gőzmalom

forrás: BÉKÉSCSABA-ANNO

A Pain-féle gőzmalom

Magyarország malomtörténetének kiemelkedő pillanataként tartjuk számon, az 1841-ben, Széchenyi István kezdeményezésére, Pesten felépülő József malmot. Ennek az eseménynek a hatása az egész országra kivétel, a malom és gépipar jelentős fejlődéseken ment keresztül. Ebben az időben Békéscsabán hozzávetőleg 50-nél is több száraz- illetve szélmalom működött. Az 1850-es években a helyi tanács egy ambiciózus célt tűzött ki: gőzmalom létesítését a városban. Ennek megvalósítására Pain Antal nevű, osztrák születésű gépész-molnár adott ajánlatot. Aki 1853-ra felépítette Békéscsaba első gőzmalomát. Azt a malmot, amely Magyarország második vidéki

gőzmalomként van számon tartva és amiben négy kőpárral és egy húsz lóerős fatüzelésű gőzgép működött. Azonban sokszor problémába ütközött a malomba történő gabonaszállítás közlekedési nehézségek miatt, így a malom csak ritkán őrölt. A felmerült nehézségeken az sem tudott sokat segíteni, hogy 1858-ban a város bekapcsolódott a vasúti közlekedésbe.

4. fotó

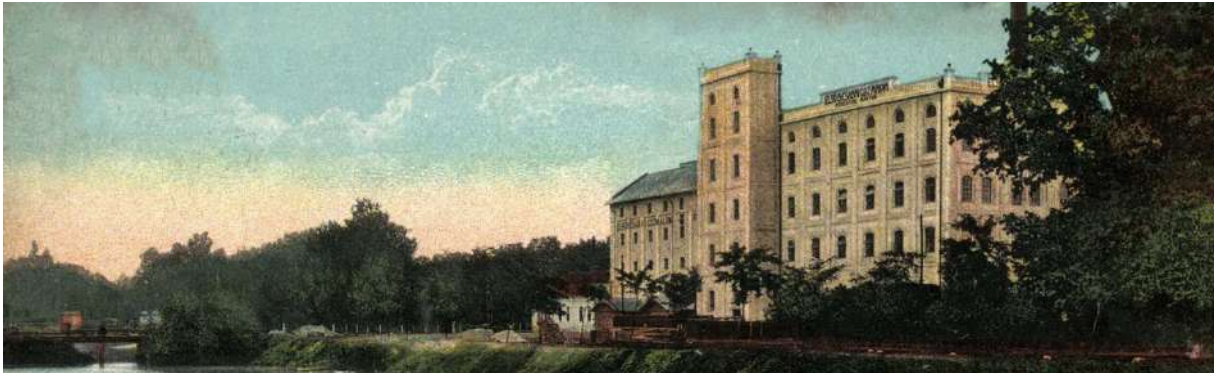
A II. katonai felmérés a kiegyezés után,

forrás: ARCANUM

¹Dr. Tibori János: *A felszabadult Békéscsaba másfél évtizedes története. 1944-1960.* Békéscsaba: Városi Tcs., 1961., 121-129.

²Pataky László: Az István malom múltja és jelene., *Békési Élet*, 9. évf., 1. szám 1974., 135-141.

forrás: CSABAIHAZAK.BLOG

Rosenthal-féle gőzmalom

Magyarországon a Bach-rendszer éveiben felbomlottak a feudális viszonyok is. Az 1850-es évekre a birodalom belső piacának fejlődése a mezőgazdaság számára végre kedvező feltételeket teremtett. Felosztották a közlegelőket, tömegesen épültek a tanyák, fellendült a gabonatermelés.

A békéscsabai malom épületét 1860-ban megvette Epstein Lipót családja. Azonban az ezt követő öt aszályos év után felajánlották a városnak az ingatlan megvásárlásának lehetőségét. A város azonban nem vette meg az ingatlant. A malom sorsa továbbra sem volt virágzó. Az igazi fordulópontra a malom életében az 1871-es év hozta, amikor az alföld-fiumei vasútvonal Nagyvárad és Hódmezővásárhely közötti szakaszát átadták, ezáltal Békéscsaba egy fontos vasúti csomóponttá vált.

1872-ben Rosenthal Márton gyulai szappanos mester felismerte az épületben rejlő potenciált, ezért megvette azt Epstein

Lipót özvegyétől. A fejlődést nem datált pontosan, de Pataky László: Az István malom múltja és jelene című kiadásában úgy fogalmaz: „Az őrlésnek itt vázolt fejlődése így elmondva egyszerűnek tűnik. De bizony nem volt egyszerű. Sok évtized telt el, míg mindent feltaláltak és kikísérleteztek. A magyar magasőrlési rendszer 1890 tájára bontakozott ki teljesen.”

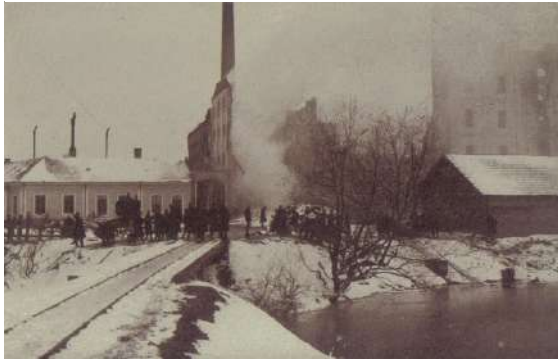
Az 1890-es évekre a malom épülete részben három-, részben négyemeletes lett, majd 1892-ben kapott engedélyt a bővítésre: a három emeletes részét négyemeletesre bővíthették. Az ezt követő két évtizedben az igények folyamatosan nőttek, és szükségessé vált egy teljesen automatizált malom létesítése. Ezt a célkitűzést a malom bővítésével oldották meg, és az így kialakult épület a város egy ikonikus épületévé vált.

1915 márciusában bekövetkezett a malom életének első katasztrófája. Az épület régi szárnyában lévő koptatóban történt lisztpor

robbanás következtében leégett³. Először csak egy, majd két nagy robbanást hallottak a helyiek⁴.

7. fotó

A robbanás utáni füstbe borult épület és az odaérkező tömeg

forrás: CSABAIHAZAK.BLOG

6. fotó

Robbanás utáni ledőlt falak

forrás: CSABAIHAZAK.BLOG

1916-ra a károk helyreállításával és hadiőrlésre való berendezkedéssel sikerült újra működőképessé tenni az épületet.

8. fotó

Az újra helyreállított malom épülete

forrás: BEKESCSABA-ANNO

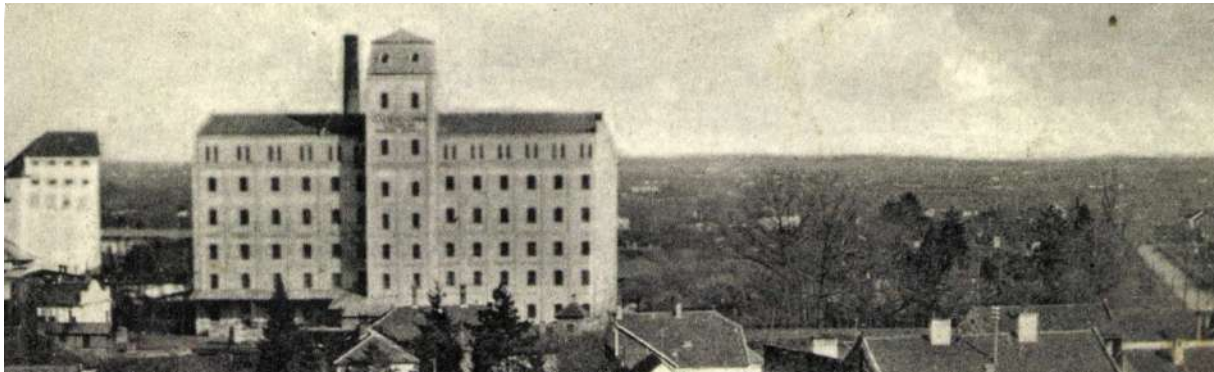
³Ég a Rosenthal-malom! *Békésmegyei Függetlenség*, 11. évf., 1915/19, 4.

Az 1925-ös évben újabb fejlődés eredménye a malom telkén felépült, a ma is álló, lisztraktár és siló, melynek felelős tervezője Obrist Vilmos. Az 1925 és 1944 közötti időszakban a malom kizárólag hadi célokat szolgált ki és ennek függvényében számos kapacitásnövelést hajtottak végre.

⁴Kőváry E. Péter *Ég a Rosenthal-malom! Népujság*, 1978/

9. fotó

Légi felvétel az István malomról 1930 körül

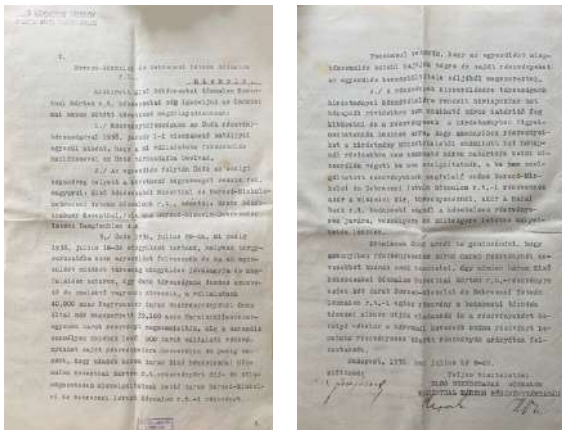
forrás: CSABAIHAZAK.BLOG

Az István malom

Az 1936-ban bekövetkezett események széleskörű átalakulást hoztak a gőzmalom történetében. Az Első Békéscsabai Gőzmalom Rosenthal Márton Rt. beolvadt a Borsod-Miskolci és Debreceni István Gőzmalom Részvénytársaságba, aminek következtében az "Első Békéscsabai Rosenthal és Borsod-Miskolc—Debreceni István Gőzmalmok Rt." nevet vette fel. Ezzel a folyamattal az épület sorsa is szorosabban kapcsolódott a fent említett részvénytársasághoz.

10. fotó

Szerződés a Rosenthal malom felvásárlásáról

forrás: Békés Vármegyei Levéltár

Az ezt követő időszak kevésbé részletesen dokumentált a működő malom életében, csak levéltári anyagokra hivatkozva és egy-egy internetes forráson keresztül ismerhető meg.

Az államosítást szintén kezelhetjük mérföldkőként a malom életében. Ebben az időszakban, több kisebb épülettel bővítették a malom épületét. Az 1980-as években a komplexum további kisebb fejlődéseken ment keresztül, amikor az irodaépület függőnyfalának létesítésére majd a tetőtér beépülésére kapott engedélyt. A további fejlesztések ebben az időszakban a malom területének sokoldalú hasznosítását célozták.

A rendszerváltás után, amikor a gabonaipari vállalatok ismét önállóvá válhattak, többször váltott tulajdonost, ám ez a kiemelkedő termelést nem befolyásolta.

2000-ben lebontják a malomhoz tartozó (Kórház u. 1.) vegyes funkciójú kiegészítő és irodaépületét, melynek indoka mind a szerkezet mind a funkció elavulásával

támasztották alá. A bontást két ütemben vitték véghez, az elsőben az irodaépületet, a másodikban pedig a malom épülete előtti raktárakat, mosdóblokkokat. 2002-ben a Kulturális és örökségvédelmi hivatal megadta az építési engedélyt az István malomban egy un. silótelep és tranzitsiló kialakítására. Az engedélyezési dokumentum röviden taglalja az épület akkori „jelenkori” állapotát a következők szerint: *„A déli végfalnál teherautók töltésére szolgáló siló több szint magasságban van beépítve, további alapterületeken malomtechnológiai gépek üzemelnek, valamint a keleti homlokzaton végzik a már zsákolt termékek rakodását. „* A malom vesztét végül a nagysága okozta. Sem a hazain sem a külföldi piacokon nem tudták értékesíteni a napi 400 tonna lisztes kapacitását. Az őrlést végül 2005-ben állították le.⁵

2005 után a malom telkén belül számos az államosítás után létesülő kisebb melléképületet bontanak el, többek között malom épülete mögötti öltöző, raktár, labor, iroda épületeit, míg a telek köré új kerítés létesítése mellett döntöttek. 2010-ben telekalakítást hajtanak végre a területen. Így jön létre a mai malom telkének kialakítása. Ezután a malom hanyatlása és fokozatos pusztulása volt megfigyelhető. A malom

állagának évről-évre romlott az állapota. A melléképületek sorozatos bontása is egy jel, hogy a malom számára ebben a formában nincs jövő.

⁵ István malom, *Visitbékéscsaba*.

Malom a jelenben:

11. fotó

Békéscsaba sziluettje, középen az István malom

forrás: Békéscsaba TAK, 2017

Ezen idő alatt sajnos folyamatosan romlott az épület állapota, ami az épület kihasználatlanságnak tudható be. Míg végül kicsit több mint egy évszázad elteltével, 2019-ben a malom történetében másodszor is katasztrófa sújtotta. Másodjára is a tűz martalékává vált az épület.

12. fotó

Lángokban az István malom – 2019.05.21.

fotó: Lehoczky Péter

Most viszont nem járt „szerencsével”, mint anno, az egész épület áldozatául esett a lángoknak.

A tüzeset következtében az épület belsejében lévő fa szerkezet és a tető hamuvá vált. Az épület homlokzati falai

megmaradtak, a szúróláng hirtelen felfele terjedése miatt viszonylag kevésbé sérültek.

13. fotó

Lángokban álló épület

fotó: Lehoczky Péter

A katasztrófa utáni statikai vizsgálatok eredménye, hogy a megmaradt homlokzati falakat nem kell elbontani, ha annak utólagos merevítéséről gondoskodnak. A tűz után megmaradt belső szerkezeteket eltávolították, majd az épület negyedik emelete magasságában egy hálós acélszerkezetet építettek, hogy a 26 méter magas falakat megtámasszák és megőrizze a tartós integritásukat.⁶

⁶Zajlik az István malom statikai megerősítése, *koroshircentrum*, 2019.

16. fotó
Az malom üres „teste”

fotó: Csupász Szabolcs

15. fotó
Utólagos acél merevítőszerkezet

fotó: Csupász Szabolcs

14. fotó
Műszaki kármentéshez szükséges utólagos falmegnyitás,
illetve szintenként az egykori földemgerendák fészkei

fotó: Csupász Szabolcs

17. fotó
Vélhetően az 1915-ös robbanás után épített eredeti
poroszsüveg-boltozattal ellátott tér

fotó: Csupász Szabolcs

19. fotó
Homlokzati „torony” vasbeton lépcsője

fotó: Csupász Szabolcs

18. fotó
Megmaradt vakolat részlet

fotó: Csupász Szabolcs

20. fotó
Vélhetően az 1915-ös robbanás után épített eredeti poroszsüveg-boltozattal ellátott tér

fotó: Csupász Szabolcs

21. fotó
Viszonylag épen maradt főhomlokzat, negyedik szinten látható acél merevítés

fotó: Csupász Szabolcs

Az eddigi és az aktuális városképben a malom épülete és annak közvetlen környezete identitásképzés szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír, azonban a városszövetben sebként jelenik meg. Számos fejlesztési irányban megfogalmazódott a bontás lehetősége, amit az épület folyamatos állagromlása erősít. A megmaradt homlokzati falak állapota évről-évre romlik...

Érdeemes megemlíteni, hogy az épület megmentése iránti gondolatot a helyi közösség erősen támogatja. Ezt példázza a tűzeset utáni gyertyagyújtás, amikor majd száz ember gyűlt össze az akkor már leégett malom épülete előtt, kifejezve hitüket a malom újjászületése kapcsán⁷. Ezen felül számos internetes felületen folyik diskurzus a malom jövőképével kapcsolatban. Dull Andrea és Fogarasi Barbara megközelítése környezetpszichológiai szempontból rendkívül érdekes. Egyrészt hangsúlyozzák, hogy a szakmai értékek nem feltétlen egyeznek meg a társadalom által értéknek vélt jelenségekkel. A műemlékvédelmet és az építészeti szakértelmet nélkülözhetetlennek tartják a történeti épületek megőrzése kapcsán, de ugyan ilyen fontos figyelembe venni azt a társadalmi közeget, amibe az adott

műemlék integrálódik⁸. A város lakosai mellett a tulajdonosokban is megfogalmazódott az igény az épület felújítására és egy új közösségi és kulturális funkcióval történő megtöltésre⁹. Konceptióterv szinten több ötlet is felmerült. Ilyen például a gyógyszálló ötlete, amire korabeli látványterveket is publikáltak.

22. fotó

Látványtervek a malom utóéletéhez

forrás: CSABAIHAZAK.BLOG

Ezen felül számos városfejlesztési publikációban találunk utalást a malom hasznosítására vonatkozó tervekre és lehetőségekre. Egy 2014-ben - még a tűzeset előtt - a város turizmusfejlesztési stratégiájában a következő olvasható: „...*érdemes lenne megfontolni a pillanatnyilag nem üzemelő Malom*

⁷Jacsek Mihály: Ugrai Gábor: Dicsérni jöttem ezt a malmot, nem temetni!, *koroshircentrum*, 2019.

⁸ Dull Andrea – Fogarasi Barbara: Az épített örökséghez való viszonyulás környezetpszichológiai megközelítésben. In: Nagy Gergely – Veöreös

András (szerk.): *Fiatal Műemlékvédők Fóruma* 2022. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, 2022, 181.

⁹Zajlik az István malom statikai megerősítése, *koroshircentrum*, 2019.

hasznosítását, szintén elsősorban gyógyturisztikai céllal. A Malom együttműködése a kórházzal már csak azért is kézenfekvő, mert a kórház és a Malom szomszédosak egymással.”, valamint „Szálláshelybővítés vonatkozásában jó lehetőség lenne a jelenleg üresen álló Malom átépítése egy olyan egészségturisztikai központtá...”

Továbbá, a városi főépítéssel folytatott konzultáció során kiderült, hogy a városi vezetés is támogatja az épület újrahasznosításának gondolatát. Az egyeztetés során, többek között az egészségturizmus, közösségi kulturális funkció mellett az oktatási funkciók is szóba kerültek, lehetséges irányok. Azonban, hogy egy konkrét utat ki lehessen jelölni további tanulmányokra van szükség az optimális hasznosítás érdekében.

A munkácsy negyed hanyatló ékköve? Munkácsy Mihály kapcsolata a várossal leginkább gyermekkori éveiből ered. Szülei elvesztése után, 1852-ben került Csabára, ahol nagybátyja vállalta nevelését. Bár kezdetben még asztalosinasnak tanult, már ekkor kitűnt tehetségével a rajz és festés terén. Később vándorfestőként járta az ország kastélyait, majd Pesten, majd Bécsben mélyítette el tudását a

képzőművészetben. Az igazi áttörés és sikerek 1869-ben érte el, ami után Munkácsy Mihály Európa számos pontján alkotott és vált híressé. Az itt szerzett élmények és kapcsolatok az egész életére kihatóan hatottak, és alkotásai Csaba számára is örök emléket teremtenek.

23. fotó
A Munkácsy negyed logója

forrás: MUNKACSYNEGYED

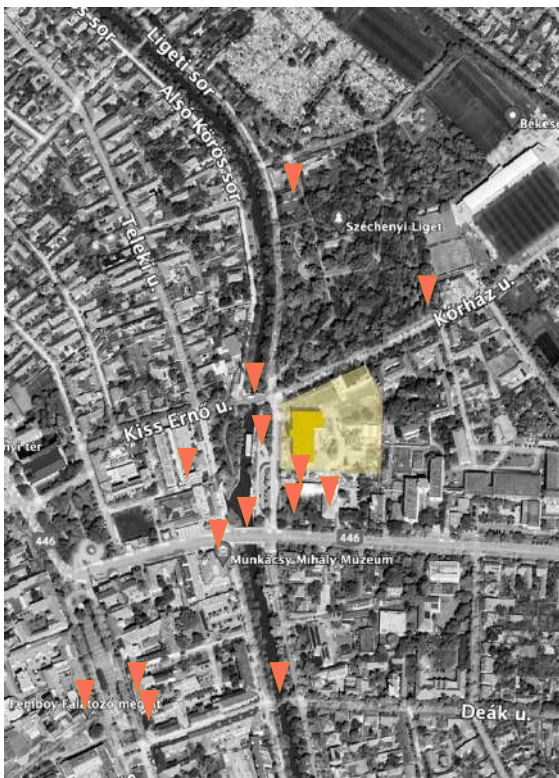
Békéscsaba városában egy különleges városfejlesztési program valósult meg, amely Munkácsy Mihály nevéhez kötődik, a híres festőművészről kapta a nevét. Ez a program a Dél-Alföld első kulturális negyedeként hivatkozott városfejlesztést hozta létre, amelynek keretén belül a város kulturális intézményei és közttereinek megújítása egy egységes képet alkot¹⁰. A városfejlesztési program számos beruházást ölelt fel, különös figyelmet fordítva arra a környékre, ahol a leégett malom épülete is található. Sajnálatos módon, míg a város terei és kulturális

¹⁰Békéscsaba: Munkácsy Mihály városa, munkacsynegyed.

intézményei megújultak, a malom területe egyre romló állapotban van. Ezen romlás nem csak az épület megjelenését érinti negatívan, hanem a körülötte megújult területeket is. A hanyatló épület állapota, megjelenése okozta hangulat, az épület elhelyezkedése és volumene révén könnyen átragad a felújított negyedre. A kiürült malom teste, szinte kiált azért, hogy a városrész új ékköve lehessen, ami egy megfelelő rehabilitációs programmal el is lehetne érni.

24. kép(szerkesztett)

A Munkácsy negyed beruházásai (pirossal) és az István malom (sárgával) viszonya

fotó: GOOGLE MAPS

Mindezek együtt a malom revitalizációjának igénye irányába mutatnak, amely hozzájárulhat a város identitásképző épületének megőrzéséhez és egy kulturális örökség életben tartásához. A

tűzeset olyan új helyzetet teremtett, ahol az értékekkel együtt a téri kötöttségek jelentős része is a tűz martaléka lett. Ebben az új szituációban sok új, eddig nem vizsgált lehetőség jelenik meg, melyek remélhetőleg a malom újjá/továbbélésének, értékei fennmaradásának lehetnek a zálogjai.

Célkitűzés:

Milyen lehetőségeket rejt az épület jelen állapotában? Hogyan lehet ebben az új helyzetben a város identitásképző épületét revitalizálni? Milyen új funkció(k) segíthetik az épület értékeinek hosszútávú megőrzését? Elsősorban ezekre a kérdésekre keresem a választ, amíg nem késő. Célom, hogy a malom fennmaradt értékeit megőrizzem és a fenntartható fejlődés szellemében megfelelő javaslatot tegyek a malom épületének újraéledésére, amivel megőrizhető a város ikonikus épülete és ezzel vonzóvá tegyük, mind a helyi közösség, mind az oda látogatók számára.

A malom jövője:

Adaptive reuse:

25. fotó

Herzog & de Meuron által tervezett Elbphilharmonie épülete Hamburgban – mixed use

forrás: ARCHDAILY

Általánosságban elmondható, hogy az adaptive reuse egy olyan széles körben alkalmazott folyamat, amelynek során egy meglévő épületeket és szerkezetet újra felhasználnak, új funkcióval látják el, így keltve életre újra azokat. Ez a fajta építészeti hozzáállás gyakran eredeti funkciójukat elvesztő, a jelenkor igényeinek nem megfelelő elavult, elhagyott épületek esetén kerül előtérbe. A lényege, hogy az építészek, tervezők megőrzik, felhasználják az eredeti épület szerkezeteit, jellegzetességeit, de kreatívan adaptálják azokat az új funkcióhoz való

alkalmazásuk során. Ez az eljárás alapelveiben kapcsolódik a műemlékvédelemhez, azonban fontos megjegyezni, hogy nem azonos a történelmi helyreállítással, vagy a teljes eredeti állapot visszaállításával. A fókusz inkább a régi és új összhangján van, miközben megőrzi az eredeti értékeket. A folyamat lehetővé teszi a szerkezetek újraértelmezését és funkcionális átalakítását a mai társadalmi és gazdasági igényekhez igazodva¹¹.

Az ipari zónák (barnamezős területek) a városok fejlődésével és azok területének növekedésével, vagy kiköltöztek az új városi határokra, vagy lassan beleolvadtak a városszövetbe, ahol gyakran nem odaillő funkciójuk miatt egyre elhagyták azokat¹².

26. fotó

Csepel művek egyik elhagyott épülete

fotó: Bárány Tibor

Nem ritka az sem, hogy teljes iparágak hagyják el a városi területeket. Ezek az ipari területek mára javarészt üzemen kívüliek. Ahogy Magyarországon, úgy Békéscsabán

¹¹ What is adaptive reuse?, prosoco, 2021.

¹² ElinaAmiri: Methods to read adaptive reuse strategies and capacities in industrial buildings. Master thesis, 2020

is könnyű szerrel fellelhetőek meglévő, használatban nem lévő, folyamatosan romló állapotú, de identitással és erős lokális atmoszférával rendelkező ipari emlékek. Ezekkel kapcsolatban, mint lehetséges válasz, sokakban felmerül a bontás, majd a megüresedett területre való új épület létesítése. Azonban van másik út.

Az ipari örökségek iránti érdeklődés a XX. század második felében elkezdett egyre erősödni. Ahhoz, hogy ezeket az épületeket, ipari örökségeket fenntarthatóak legyenek, jelentős háttérkutatót kell tenni, mind ipar-, mind az építészettörténet felől, hiszen, így ismerhetjük meg milyen értékeket kell/tudunk megőrizni¹³. Az örökségvédelem (műemlékvédelem) minden országban más és más, hazánkban a következőt említi: *„Műemléki érték: minden olyan építmény, történeti kert, történeti temetkezési hely, vagy műemléki terület, valamint ezek maradványa, továbbá azok rendeltetésszerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a magyar nemzet vagy más közösség hovatartozás-tudata szempontjából országos jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék alkotórészeivel, tartozékaival és beépített berendezési tárgyaival együtt, vagy egyes nevesített értéke vonatkozásában.”*¹⁴

¹³ Lepel Adrienn: Az ipari épületek második élete és újrahazsnosításuk folyamata. PhD értekezés, 2009

*„A műemlékek konzerválását a társadalom számára való hasznos felhasználásuk mindig elősegíti: az ilyen felhasználás tehát kívánatos, de az nem változtathatja meg az épületek eredeti rendeltetését és díszítését. E határok között kell tehát elképzelni és megengedni a szokások és rendeltetések fejlődése által megkövetelt új alakításokat”*¹⁵ olvashatjuk a Velencei Charta-ban.

27. fotó

Santa Maria degli Angeli - Róma

fotó: Csupász Szabolcs

Az átépítés és új funkcióval való belakása az emberiség írott története óta akadnak példák. Gondoljunk csak bele, a helyszín Róma az épület az egykori Diocletianus thermája, ami Michelangelo tervei alapján ma Santa Maria degli Angeli-ként ismerünk, vagy a párizsi Louvre, ami

¹⁴ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről 17.

¹⁵ Velencei charta. Olaszország, 1964

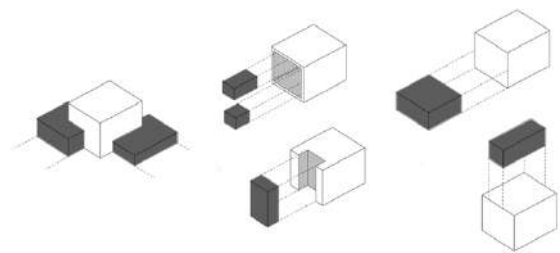
egykor királyi kastélyként épült mára viszont az egyik legjelentősebb művészeti intézmény. Amióta az adaptive reuse az építészet és a műemlékvédelem fontos szempontjává vált a '70-es években, számos szerző fogalmazott meg különböző stratégiákat a beavatkozások függvényében¹⁶. Ezek a stratégiák két nagy csoportra bonthatók: a befogadó térbe történő fizikai beavatkozások (bele-, át-, köré-, mellé építés, anyagok vagy maradványok újrahasznosítása) és a régi és új közötti építészeti esztétikai viszonyát boncolgató stratégiák. Ezek azonban nem hoznak éles határokat, gyakran átfedésben vannak egymással. A dogmatikus műemlékvédelmi szempontok helyett, a korszaknak megfelelő megőrzést helyezi fókuszba. A múlttól örökölt, anyagokat, identitásokat - bontás helyett – újra gondolva, új tartalommal való megtöltéssel élhetővé lehet tenni a következő generációk számára.

Helfrich Szabolcs építész, az ipari épületek újrahasznosításával foglalkozó doktori értekezésében őt, egymástól jól elhatárolható saját kategóriát hozott létre az épületek újrahasznosítására, azok viselkedésük¹⁷ alapján. Így írja le a különböző viselkedésformákat: belakás,

(ki)használás, tisztelet, újraértelmezés-metamorfózis és idézet. Ezen felül megfogalmazza azokat az elveket (kényszereket), amik elindíthatják az épületeket az újraélesztés folyamatához. Többek közt ide sorolja az épület emblematikus értékét, a városszöveten belül elfoglalt helyzetét, vagy a helyi közösségek által megfogalmazott igényt a megtartásra¹⁸.

A fenti gondolatok igazolására, - különböző személyek, különböző stratégiákat vizionálnak, melyeknek nincsenek konkrét határai és egymással átfedésbe kerülhetnek - Rafa Makhoul szerint az újrahasznosítás során a régi (meglévő) épület és annak az újhoz való viszonya a legfontosabb. Cikkében három stratégiát különböztet meg ezen kapcsolat létrejöttére: beavatkozás, beépítés és illeszkedés¹⁹.

28. fotó
beavatkozás, beépítés, illeszkedés

forrás: magyar építőművészet

¹⁶ BiePlevoets, Koenraad Van Cleempoel, 2019: Adaptive Reuse of the Built Heritage. Abingdon: Routledge, 2019, 28-30

¹⁷ „a környezetükkel és a használóikkal, a tervezőjükkel való viszonyuk alapján”

¹⁸ Helfrich Szabolcs: Felhagyott ipari épületek újrahasznosítása, 2014

¹⁹ Rafah Makhoul: Adaptív újrafelhasználás. Magyar Építőművészet, XXII évf., 2022/5, 75-76

Ezek alapján úgy tűnhet, hogy egy meglévő épület újrahasznosítása korlátok sorozatával jár, amelyek megszabják a tervezők kreatív szabadságának határait. Azonban ezeknek a korlátoknak a leküzdése, sokkal gazdagabb válaszokat eredményezhetnek anélkül, hogy csökkentenék az így létrehozott építészeti minőséget. Ezek az akadályok olyan innovatív megoldásokra kényszerítik az építészeket, amelyek helyre- és/vagy átalakítják a jelenlegi épületállományt, oly módon, hogy azok a jelenkor társadalmi igényeinek megfelelően új funkciókkal töltsék meg azokat. Mindeközben fontos, hogy a múlt lenyomatára értéként tekintenek és új termékek használat mellett, adaptálják a régiből származó értékeket, anyagokat. Ezen építészeti attitűddel, nem csak a környezeti lábnyomcsökkenthető, hanem az épületek tervezett élettartama is, emellett megőrizhetik identitásukat egyfajta gesztusként a múlt felé.

A változások lehetnek akár csak egy-egy funkcióváltások, de lehet, hogy az épített környezet teljes átalakításával járnak. Meg kell találni azt az utat, a beavatkozás széles skáláján, amely lépést tud tartani és egyben képes megőrizni az adott épület

relevanciáját a folyamatosan változó társadalmi és környezeti kontextusban²⁰.

Gondoljunk bele milyen látványos példa az életünk és élethelyzetünk gyors változékonysága. Vegyük alapul a COVID-19 pandémia idejét, amikor is sokak közülünk kénytelenek voltak kialakítani olyan munka- vagy tanuló helyiséget a saját otthonainkban, amelyek elkülönülnek a lakterünk többi részétől. Ez kényszer jó példa arra, ahogy nekünk embereknek alkalmazkodnunk kell a megváltozott körülményekre, úgy az épületállományunknak is képesnek kell lennie reagálni a változó társadalmi igényekre és körülményekre. Az innováció nem mindig új entitás létrehozását jelenti, az adaptivereuse új módszertanaira is tekinthetünk innovatív megközelítésként. A mai társadalmunkban az új építések nagyobb nyilvánosságot és figyelmet kapnak a média részéről, ezzel erősítve azt a képzetet, hogy a vadonatúj építészet a vágyott cél, míg az újrahasznosított, újragondolt csak másodlagos, vagy kompromisszumos megoldás. Pedig nem csak tiszta lapon lehet ambiciózus, kreatív tereket létrehozni, hanem a meglévő értékeket, struktúrákat felhasználásával is.

²⁰TEDxTalks: Let's reuse building parts!, Corentin Fivet, TEDxEcublens. youtube.com, 2021

Nyilvánvaló, hogy a gazdasági fenttarthatóság kulcsfontosságú feltétel egy régi épület megmentése során. A meglévő épületek kiindulópontként való elfogadása hatalmas alázatot igényel. Gyakran új funkcióval kell ellátni ezeket az építményeket, amelyek gyakran eltérnek a korábbi elrendezéstől.

Néha a szerkezet megtartására irányuló erőfeszítések olyan mértékűek lehetnek, hogy veszélyeztetik a beavatkozás alapjául szolgáló fenntarthatósági elveket. Ilyenkor felmerül a kérdés, hogy a megtartást nem "ellensúlyozzák-e" más társadalmi és kulturális értékek.

A korábbi ipari területekben - amelyek jól kapcsolódnak a közlekedési infrastruktúrához – nagy a potenciál, hogy átalakulhassanak új városi központokká. A bontás elkerülésének környezeti előnyei mellett az itt megtalálható épületek magukban hordozzák a történeti, társadalmi kulturális értékeket is. Ezeket az értékeket kell megőrizni, vagy újradefiniálni, különben teljesen a múlté lesznek.

A következő példákon keresztül szeretném bemutatni, hogy különböző kortárs adaptiveruse stratégiák, hogyan segítenek megőrizni egy adott épület identitását, úgy, hogy ezzel együtt akár gazdasági akár társadalmi fejlődéshez is hozzájárulnak. Ezek az esettanulmányok bővelkednek olyan eszközökkel, amelyek a békéscsabai István malommal kapcsolatban párhuzamba

állíthatók, vagy egy esetleges tervezési folyamatba könnyen adaptálhatók.

Esettanulmányok:

29. fotó

forrás: ATLASOBSCURA

Gasometer

lokáció: Bécs, Ausztria

építés éve: 1896

átalakítás éve: 2001

építész: Jean Nouvel, Coop Himmelblau,
Manfred Wehdorn, Wilhelm Holzbauer

Az épület eredeti funkciója:

Kívülről alig megkülönböztethető, de belülről egyedi tornyok. Tekintettel impozáns sziluettjükre - mintegy 62 méter belső átmérőjű és 72 méter magas -, boltíves ablakaikra és építésük részleteire, az ember elgondolkodna azon, hogy milyen épületekről lehet szó.²¹ A bécsi gázmérők 1899-ben kezdték meg működésüket az akkoriban Európa legnagyobb gázművének tárolására szolgáló létesítményként. A négy henger alakú épület a kezdetektől fogva Simmering nevezetessége. A gázgyárelsődleges feladata az volt, hogy kőszénből gázt állítson elő a városi

közvilágítás számára. A bécsiek gázfogyasztása azonban a tartályok elkészülte után hamarosan ugrásszerűen megnőtt, így az üzemet folyamatosan bővíteni kellett.²² A gáztartályok, majdnem egy évszázadon át szolgálták a várost amíg 1984-ben végleg le nem állították, miután a földgázellátás átvette a helyét. Miután végül kivonták őket a gáztárolásból, ezeket a díszes, vörös téglapítményeket túl szépnek ítélték ahhoz, hogy elpusztítsák.²³

Az épület átalakítás után:

Az épületkomplexum rekonstrukciója 1995-ben kezdődött és 2001-ben fejeződött be. Az egész beruházás alapvető mottó az volt, hogy egy fedél alatt lehessen lakni, dolgozni és a szabadidőt eltölteni²⁴. Az egyes gáztartályok új belső tereit különböző neves építészek tervezték újra, hogy egyedi és funkcionálisan sokoldalú együttes

²¹ Past and Present, *jeannouvel*, 2001.

²² Wie alles begann, *gasometer*.

²³ Gasometer, *lechnerkozpont*.

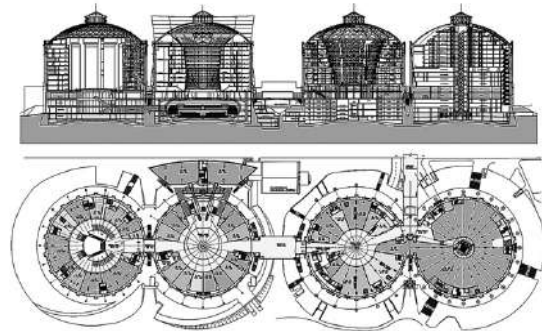
²⁴ Vargha Mihály: Gáztartályból városi házak – Bécs, Gasometer, *epiteszforum*, 2002

születhessen. Jean Nouvel, az A gáztartály fényáteresztő kupolájára helyezte a hangsúlyt, hatalmas belső ablakokat tervezett, hogy maximalizálja a természetes fény kihasználtságát. Coop Himmelblau a B gáztartályban egy radikális, 22 emeletes, a tartályhoz csatlakozó, dekonstruktivista épületet készített, amely figyelemre méltó kontrasztot alkot a tartály kör alakjával, míg Manfred Wehdorn a C gáztartályba egy környezetbarát lakóépületet tervezett beltéri kertekkel. Wilhelm Holzbauer pedig a D gáztartályt szintén egy lakóházzal töltötte meg, miután a város elutasította szállodatervét.²⁵ Ez a tervezői sokszínűség minden tartálynak saját identitást adott²⁶. A jellegzetes téglafalat és a tetőgerendát megőrizték, miközben a belső teret vegyes funkciómix-el töltötték fel. A cél az volt, hogy Bécs legújabb, vonzó városnegyedét hozzák létre. Végeredményként mintegy hatszáz lakás, közel kétszázötven kollégiumi szoba, egy négyszázharminc férőhelyes rendezvényterem, számos üzlet és korszerű szabadidőközpont kapott helyet a tartályokban. Ezeken felül még óvoda, irodák és még a bécs városi és tartományi levéltár is megtalálható a komplexumban. Bécs városát a jövő felé mutató példaképpé tette a beruházás.

²⁵ Maja Plicanic: A society of spectacle and architecture gasometer city Vienna 2012, 608-610.

Példaértékű, hogy a hatalmas kiterjedése ellenére megtalálták a funkció(ka)t, amivel új életre hívhatták a város egyik fontos ipartörténelmével bíró épületétegyüttesét.

30. fotó
Alaprajzok és metszet a tartályok átalakításáról

forrás: WEHDORN

31. fotó
Az „A” tartály látképe, mögötte a „B” tartályhoz kapcsolódó új épület

forrás: ATLASOBSCURA

32. fotó
Az „A” tartály belső homlokzata

forrás: JEANNOUVEL

²⁶ Gasometer, lechnerkozpont.

33. fotó

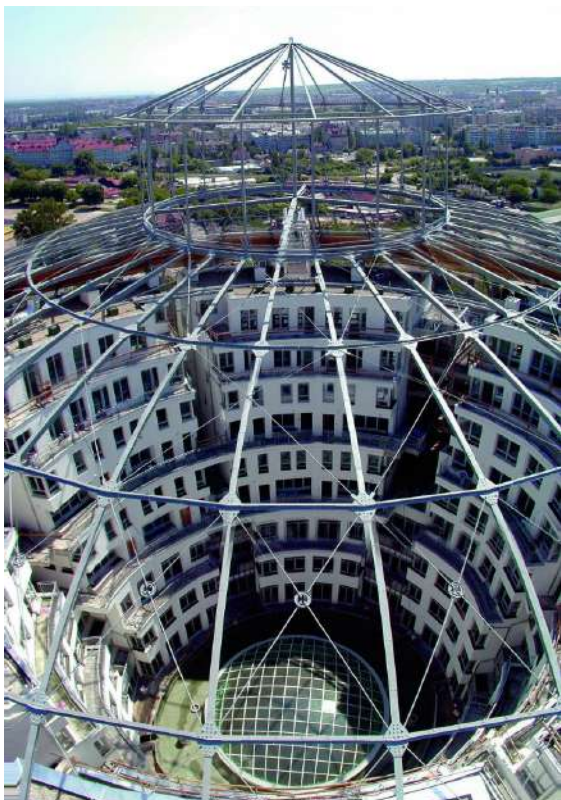
A „B” tartály belső homlokzata

forrás: DIVISARE

34. fotó

A „C” tartály belső homlokzata

forrás: WEHDORN

forrás: BOYSPLAYNICE

Ház a romok között

lokáció:	Jevíčko, Csehország
építés éve:	17. század
átalakítás éve:	2020
építészet:	ORA

Az épület eredeti funkciója:

Egy jelentős károkat szenvedett tanya. A kommunizmus idején leamortizálódott és jelentősen átépült, egy három szintes magtárrá. Amikor újból „rátaláltak” az épület romokban hevert. A tervezők a tulajdonosokkal feltették maguknak a kérdést: van-e helye a háznak ahová visszatérhet?

Az épület átalakítás után:

Az építészek, Jan Hora, Barbora Hora, Jan Veisser, Tomáš Pospíšil, több helyszíni bejárás alkalmával megállapították, hogy a falak, bár karbantartások hiányának és a korábbi átgondolatlan átépítéseknek voltak kitéve, eredeti mivolta meglepően épen megmaradt. Az épület az adott kor

építészeti identitását és emlékeit élteni, így mindenképp értéként tekintenek rá. Bármilyen hagyományos javítási kísérlet az eredeti jelleg elvesztésével járt volna – állapították meg az építészek.²⁷ Ezért javasolták a fennmaradt homlokzat konzerválását, a teljes belső újragondolását és az eredeti kétszintes struktúra visszaidézését a romok síkja mögött²⁸. A döntés mögött az állt, hogy az új funkció (modern otthon) ne csonkítsa az eredeti épület identitását. Így az új szövet gyakorlatilag a meglévő homlokzati falak mögé húzódik, úgy, hogy a két világ vizuálisan összefonódik, azonban fizikailag nem érintkezik egymással. Az építészek ügyesen kombinálták a high- és lowtech elemeket. A meglévő anyagokat a lehetőségekhez mérten felhasználták. Az építészek megközelítése a régi házak kezeléséről azt mutatja, hogy nincs szükség a korszak hitelességének elvesztésére, nem kell lebontani vagy dogmatikusan

²⁷House inside a ruin, *o-r-a*, 2020.
<https://o-r-a.cz/dum-v-ruine>

²⁸Gyöngy Orsolya: New house inside a ruin, *hypeandhyper*, 2020.

restaurálni. Ilyen és hasonló esetekben is elérhető a kívánt eredmény gazdaságosan és modern anyagok felhasználásával.²⁹

A nem első számú műemlékek kapcsán a romok szabadabb integrálása egy kifejezetten népszerű építészeti megközelítés.³⁰ A gondolat, hogy a romok falsíkja mögött már az új hozzátétel és nem az eredeti struktúra, adaptálható metódus lehetne az István malom esetében is. A párhuzam a példa épülete és a korábbiakban vizsgált malom között a múltból fennmaradt értékek és identitások őrzése, és a továbbéléshez szükséges megfelelő funkció megtalálása.

40. fotó
Az eredeti homlokzat

39. fotó
Az eredeti homlokzatba új nyílások kerültek, ahol azt az új funkció megkívánta

²⁹Paula Pintos (szerk.): House Inside a Ruin / ORA, *archdaily*, 2011.

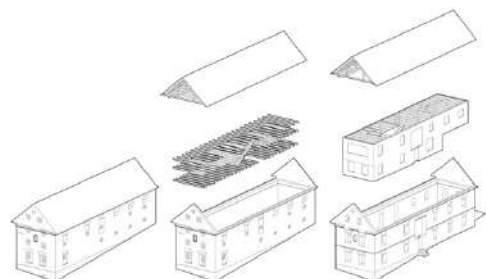
36. fotó
A régi és az új nem mindenhol korrelál egymással, fizikailag szinte nem is érintkeznek

37. fotó
Az új megnyitásokat látszó fekete áthidalók jelzik a homlokzaton

38. fotó
A „matrioska-baba” koncepció

forrás: BOYSPLAYNICE

³⁰Pleskovics Viola: KOMPOZIT: Ház a házban a csehországi Jevicko-ban, *epiteszforum*, 2021

forrás: ARCDAILY

Shrewsbury Flaxmill Maltings

lokáció:	Shrewsbury,
Egyesült Királyság	
építés éve:	1797
átalakítás éve:	2022
építészet:	Feilden Clegg Bradley Studios

Az épület eredeti funkciója:

Az épület 1797-ben épült, eredeti funkcióját tekintve lenmalomnak. A világ első vasvázás épületeként és a felhőkarcolók nagyszülőjeként hivatkozik rá a szakirodalom.³¹ Az ipari terület többször bővült és számos alkalommal alakították át. Majd egy évszázadnyi működés után az épületmalátagyárként, a II. világháború alatt pedig ideiglenes katonai laktanyaként szolgált. Az épület majd a '90-es évekig üzemelt, amikor ugyanis bezárni kényszerültek, így az ipari terület jövője

egyre bizonytalanabbá vált. Sok éven keresztül állt funkció nélkül állt az ipari forradalom ikonikus épülete.³²

Az épület átalakítás után:

Kimondható, hogy az adaptive reuse szemlélet az épület és a terület történetének része. A 2000-es évek elején megvásárolta a Historic England és elkezdődött a jövőkép felvázolása, aminek célként a meglévő épület újbóli üzembe helyezését tűzték ki. Az átalakítás során sikerült kialakítani a földszinten új tanuló termet, amiben bemutatják az épület fontosságát az ipari forradalomban és a világépítészetben betöltött szerepét. Emellett egy kávézót is létesítettek. Az emeleti szinteken rugalmas irodatereket alakítottak ki, amely mintegy 360 ember számára biztosít majd helyet. Az épület vas szerkezete nem felelt meg a mai követelményeknek, azonban a statikusok kidolgoztak egy módszert a falazat megerősítésére, így megőrizve az úttörő

³¹The story, *shrewsburyflaxmillmaltings*.

³²Shrewsbury Flaxmill Maltings, *historicengland*.

történelmi szerkezet egyedi jellegét³³. Az épületen 110 korábbi ablak újbóli megnyitásával sikerült megfelelő mennyiségű természetes fényt és friss levegőt juttatni a malom épületébe. A kivitelezés során az épületet örökségvédelmi oktatóprogrammal vonták össze, ahol amagát a helyszínt tették a tanulás eszközévé. Számos szakmai gyakorlat és tanulmányi utak kísérték végig az „újraélesztés” folyamatát. A fenntarthatóság szellemében helyi közösségekkel és érdekcsoportokkal együttműködve fokozza az érdeklődést a projekt iránt. Különböző események, művészeti kiállítások helyszíneként egyre nőtt az idelátogatók száma.³⁵ Az épület tökéletes példaként mutatja meg hogyan használható fel egy történelmi épület fenntartható módon, miután több évtizedes hanyatláson ment keresztül. Az épület, mint munkahely, mint a múlt tiszteletben tartása és megidézése helyszíneként él tovább napjainkban. Léptékével, funkcionális történelemével és a közösség igényével hasonló problémákkal nézett szembe, mint az általam vizsgált malom épülete.

³³The industrial forerunner of modern skyscrapers, revived for the industry of the present, *fcbstudios*, 2022.

42. fotó
Üzlet az épületben

forrás: FCBSTUDIOS

43. fotó
Az épület homlokzata

forrás: SHREWSBURYFLAXMILLMALTINGS.

44. fotó
Közlekedő mag kialakítása

forrás: FCBSTUDIOS

³⁵Paula Pintos (szerk.): Shrewsbury Flaxmill Maltings / Feilden Clegg Bradley Studios. *archdaily*, 2023.

Lehetőségek:

A szükséges beavatkozások mértéke néhány épület esetében túlzónak, nagyzolónak hat, azonban ezek is bevált stratégiákként állják meg a helyüket az adott problémára adott válaszként.

Az épület további fennmaradásának kulcs abban rejlik, hogy megtaláljam a megfelelő, változatos funkciók kombinációját. Az épület léptéke miatt egy monofunkció nem lenne hatékony. Az adaptive reuse elvének megfelelően, a nemzetközi példákkal összhangban a malom megújulása egy többoldalú funkciómixet igényel. Bár a kulturális hasznosítása lenne a legalkalmasabb az épületnek, de ezt a funkciót a környező intézmények megfelelő mértékben betöltik. Fontolóra lehet venni a városvezetés által is felvetett egészségügyi- és sport funkciókat is, azonban a lakó-, szállás-, kereskedelmi funkcióegyüttes is megfelelő válasz lehet a problémára.

Az épület falainak rehabilitációja, és az üresen álló malom „test” egy új flexibilis térrendszer kialakítását az épület belsejében, amely számos különböző funkciót képes magába foglalni. A megmaradt értékeket tiszteletben tartva, a modern igényekhez igazodva a belakás gesztusával és mindazon elemek értékészletével, ami az esettanulmányokon végigível, a malom épülete egy impozáns

korlenyomat lehetséges mintájává válhat. Veszni hagyni kár! Az épület elengedhetetlen része Békéscsaba múltjának, egy olyan jelkép, amely meghatározza a városi tájat, és amely mélyen kapcsolódik a helyi közösségek mindennapjaihoz. Az épület történelme ugyan sebek sorozatával tűzdelt, de mindig képes volt a megújulásra és a túlélésre. Az épület múltjában és jelenében rejlő értékek méltók arra, hogy továbbvigyük őket a következő generációk számára. Ez legyen a motiváció a jelenkor emberének, hogy a jövőnek adhassuk ezt az épületet, minden fennmarad értékével együtt.

Irodalomjegyzék:

Dr. Tibori János: *A felszabadult Békéscsaba másfél évtizedes története. 1944-1960.* Békéscsaba: Városi Tcs., 1961., 121-129.

Pataky László: Az István malom múltja és jelene., *Békési Élet*, 9. évf., 1. szám 1974., 135-141.

Ég a Rosenthal-malom! *Békésmegyei Függetlenség*, 11. évf., 1915/19, 4.

Kőváry E. Péter Ég a Rosenthal-malom! Népujság, 1978/

István malom, *Visitbékéscsaba*.

<https://visitbékéscsaba.com/hu//istvan-malom>
(2023. 10. 29.)

Zajlik az István malom statikai megerősítése, *koroshircentrum*, 2019.

<https://koroshircentrum.hu/2019/05/30/zajlik-az-istvan-malom-statikai-megerositese/>
(2023.10.30.)

Jacsek Mihály: Ugrai Gábor: Dicsérni jöttem ezt a malmot, nem temetni!, *koroshircentrum*, 2019.
<https://koroshircentrum.hu/2019/05/23/ugrai-dicserni-jottem-istvan-malom>
(2023.10.30.)

Dúll Andrea – Fogarasi Barbara: Az épített örökséghez való viszonyulás környezetpszichológiai megközelítésben. In: Nagy Gergely – Veöreös András (szerk.): *Fiatal Műemlékvédők Fóruma 2022*. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, 2022, 181.

Zajlik az István malom statikai megerősítése, *koroshircentrum*, 2019.
<https://koroshircentrum.hu/2019/05/30/zajlik-az-istvan-malom-statikai-megerositese/>
(2023.10.30.)

Békéscsaba: Munkácsy Mihály városa, *munkacsynegyed*.
<https://www.munkacsynegyed.hu/hu/projekt>
(2023.11.01.)

What is adaptive reuse?, prosoco, 2021.
<https://prosoco.com/what-is-adaptive-reuse>
(2023.11.01.)

ElinaAmiri: Methods to read adaptive reuse strategies and capacities in industrial buildings. Master thesis, 2020

Lepel Adrienn: Az ipari épületek második élete és újrahaznosításuk folyamata. PhD értekezés, 2009

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről 17.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100064.tv>
(2023.10.26.)

Dr. Fejérdy Tamás (szerk.): Karták könyve. Műemlékvédelmi, örökségvédelmi dokumentumok gyűjteménye. Budapest: Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., 2011
16-18.

BiePlevoets, Koenraad Van Cleempoel, 2019: Adaptive Reuse of the Built Heritage - Abingdon: Routledge, 2019, 28-30.

HelfrichSzabolcs: Felhagyott ipari épületek újrahaznosítása – BME Építőművészeti Doktori Iskola, doktori értekezés, 2014

RafahMakhoul: Adaptív újrafelhasználás. *Magyar Építőművészet*, XXII évf., 2022/5, 75-76.

TEDx Talks: Let's reuse building parts!, Corentin Fivet, TEDx Ecuublens. youtube.com, 2021
<https://www.youtube.com/watch?v=TTGhh0dyE&t=391s>
(2023.10.28.)

Past and Present, *jeannouvel*, 2001.
<http://www.jeannouvel.com/en/projects/gazometre>
(2023.11.01.)

Wie alles begann, *gasometer*.
<https://www.gasometer.at/de/architektur/geschichte/de-r-ursprung>
(2023.10.30.)

Gasometer, *lechnerkozpont*.
<http://okosvaros.lechnerkozpont.hu/hu/peldatar/gasometer>
(2023.10.30.)

Vargha Mihály: Gáztartályból városi házak – Bécs, *Gasometer, epiteszforum*, 2002
<https://epiteszforum.hu/gaztartalybol-varosi-hazak-becs-gasometer>
(2023.11.01.)

Maja Plicanic: A society of spectacle and architecture gasometer city Vienna. in: Vladimir Mako, Mirjana Roter Blagojevic, Marta Vukotic Lazar (szerk): *International Conference Architecture and Ideology*. Faculty of Architecture University of Belgrade, 2012, 608-610.

Gasometer, *lechnerkozpont*.
<http://okosvaros.lechnerkozpont.hu/hu/peldatar/gasometer>
(2023.10.30.)

House inside a ruin, *o-r-a*, 2020.
<https://o-r-a.cz/dum-v-ruine>
(2023.10.29.)

Gyöngy Orsolya: New house inside a ruin, *hypeandhyper*, 2020.
<https://hypeandhyper.com/new-house-inside-a-ruin-ora-architects>
(2023.10.29)

Paula Pintos (szerk.): House Inside a Ruin / ORA, *archdaily*, 2011.
<https://www.archdaily.com/944601/house-inside-a-ruin-ora>
(2023.10.29.)

Pleskovics Viola: KOMPOZIT: Ház a házban a csehországi Jevicko-ban, *epiteszforum*, 2021
<https://epiteszforum.hu/kompozit-haz-a-hazban-a-csehorszagi-jeviko-ban> (2023.10.29.)

The story, *shrewsburyflaxmillmaltings*.
<https://www.shrewsburyflaxmillmaltings.org.uk/story>
(2023.10.30)

Shrewsbury Flaxmill Maltings, *historicengland*.
<https://historicengland.org.uk/campaigns/visit/shrewsbury-flax-mill>
(2023.10.30)

The industrial forerunner of modern skyscrapers, revived for the industry of the present, *fcbstudios*, 2022.
<https://fcbstudios.com/projects/shrewsbury-flaxmill-maltings/>
(2023.11.01.)

Paula Pintos (szerk.): Shrewsbury Flaxmill Maltings / Feilden Clegg Bradley Studios. *archdaily*, 2023.
https://www.archdaily.com/1006022/shrewsbury-flaxmill-maltings-feilden-clegg-bradley-studios?ad_source=search&ad_medium=projects_t
[ab](#)
(2023.11.01.)

Képegyzék:

1. kép (szerkesztett)

Az István malom elhelyezkedése

forrás: [googlemaps.com](https://www.google.com/maps)

szerkesztette: Csupász Szabolcs

2. fotó

A malom keresztmetszete

forrás: Békéscsaba Városépítészeti Csoport

3. fotó

A Pain-féle gőzmalom

forrás: bekescsaba-anno.hu

4. fotó

A II. katonai felmérés a kiegyezés után

forrás: arcanum.com

5. fotó

Rosenthal-féle gőzmalom

forrás: csabai hazak.blog.hu

6. fotó

Robbanás utáni ledőlt falak

forrás: csabai hazak.blog.hu

7. fotó

A robbanás utáni füstbe borult épület és az odaérkező tömeg

forrás: csabai hazak.blog.hu

8. fotó

Az újra helyreállított malom épülete

forrás: bekescsaba-anno.hu

9. fotó

Légi felvétel az István malomról 1930 körül

forrás: csabai hazak.blog.hu

10. fotó

Szerződés a Rosenthal malom felvásárlásáról

forrás: Békés Vármegyei Levéltár

11. fotó

Békéscsaba sziluettje, középen az István malom

forrás: Békéscsaba Település Arculati Kézikönyv. 2017

12. fotó

Lángokban az István malom – 2019.05.21.

fotó: Lehoczky Péter

13. fotó

Lángokban álló épület

fotó: Lehoczky Péter

14. fotó

Műszaki kármentéshez szükséges utólagos falmegnyitás, illetve szintenként az egykori földemgerendák fészkei

fotó: Csupász Szabolcs

15. fotó

Utólagos acél merevítőszerkezet

fotó: Csupász Szabolcs

16. fotó

Az malom üres „teste”

fotó: Csupász Szabolcs

17. fotó

Vélhetően az 1915-ös robbanás után épített eredeti

poroszsüveg-boltozattal ellátott tér

fotó: Csupász Szabolcs

18. fotó

Megmaradt vakolat részlet

fotó: Csupász Szabolcs

19. fotó

Homlokzati „torony” vasbeton lépcsője

fotó: Csupász Szabolcs

20. fotó

Vélhetően az 1915-ös robbanás után épített eredeti

poroszsüveg-boltozattal ellátott tér

fotó: Csupász Szabolcs

21. fotó

Viszonylag épen maradt főhomlokzat, negyedik szinten

látható acél merevítés

fotó: Csupász Szabolcs

22. fotó

Látványtervek a malom utóéletéhez

forrás: csabai hazak.blog.hu

23. fotó

A Munkácsy negyed logója

forrás: munkacsynegyed.hu

24. kép (szerkesztett)

A Munkácsy negyed beruházásai (pirossal) és az István

malom (sárgával) viszonya

forrás: [googlemaps.com](https://www.google.com/maps)

szerkesztette: Csupász Szabolcs

25. fotó

Herzog & de Meuron által tervezett Elbphilharmonie

épülete Hamburgban – mixed use

forrás: archdaily.com

26. fotó

Csepel művek egyik elhagyott épülete

fotó: Bárány Tibor

27. fotó

Santa Maria degli Angeli – Róma

fotó: Csupász Szabolcs

28. fotó
beavatkozás, beépítés, illeszkedés
forrás: Magyar Építőművészet XXII évf., 2022/5

29. fotó
Gasometer – Bécs
forrás: atlasobscura.com

30. fotó
Alaprajzok és metszet a tartályok átalakításáról
forrás: wehdorn.at

31. fotó
Az „A” tartály látképe, mögötte a „B” tartályhoz
kapcsolódó új épület
forrás: atlasobscura.com

45. fotó
Az „A” tartály belső homlokzata
forrás: jeannouvel.com

33. fotó
A „C” tartály belső homlokzata
forrás: divisare.com

34. fotó
A „B” tartály belső homlokzata
forrás: wehdorn.at

35. fotó
Ház a romok között
forrás: boysplaynice.com

36. fotó
A régi és az új nem mindenhol korrelál egymással,
fizikailag szinte nem is érintkeznek
forrás: boysplaynice.com

37. fotó
Az új megnyitásokat látszó fekete áthidalók jelzik a
homlokzaton
forrás: boysplaynice.com

38. fotó
A „matrioska-baba” koncepció
forrás: boysplaynice.com

39. fotó
Az eredeti homlokzatba új nyílások kerültek, ahol azt az
új funkció megkívánta
forrás: boysplaynice.com

40. fotó
Az eredeti homlokzat
forrás: boysplaynice.com

41. fotó
Shrewsbury Flaxmill Maltings
forrás: arcdaily.com

42. fotó
Üzlet az épületben
forrás: fcbstudios.com

43. fotó
Az épület homlokzata
forrás: shrewsburyflaxmillmaltings.com

44. fotó
Közlekedő mag kialakítása
forrás: fcbstudios.com

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-2-I-BME-346 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

Új Nemzeti
Kiválóság Program